



KOVÁCS ELEONÓRA
„Hiába beszélnek”

Gróf Batthyány Artúrné Apraxin Júlia kísérlete a művészi-értelmiségi pályán

E tanulmány címét annak az 1860-ban Párizsban megjelent regénynek (On a beau dire) a magyar címéről kölcsönöztem, amelyet Julia Alexandrovna Apraxina, a hazánkban gróf Batthyány Artúrné Apraxin Júliaként ismert, szépirodalommal és színjátszással foglalkozó, magyarul is tudó arisztokrata hölgy írt. Több volt-e vajon, mint unatkozó botrányhősnő? Mennyire volt tudatos saját közegéből való kilépése, vagy csak az irányíthatatlanná vált események sodorták magukkal a gyorsan lelkesülő grófnőt?

Pályafutásának legkiemelkedőbb évei 1860–1864 közé esnek, ekkor volt jelen a magyar kulturális életben is. Ezt megelőzően, még arisztokrata körén belüli életében a felkészülés évei zajlottak, majd miután 1863 májusában elhagyta hazánkat még egy ideig folytatta színésznői és írónői működését Franciaországban.

Tevékenységének idejére esik az 1861-es országgyűlés és azok az évek, amikor már érzékelhető, hogy az ország változás előtt áll. A magyarok magatartását ekkor továbbra is a passzív ellenállás, valamint a magyar nemzethez való tartozás külsőségeiben, magatartásban való egyre markánsabb kifejezése jellemezte. Az utóbbi eszme a legváltozatosabb formákban és szinteken fogalmazódott meg a kultúra területén, és Apraxin Júlia működésében e gondolat vezérmotívumnak bizonyult. Megtanult magyarul, a magyar ügy szószólója lett, nem véletlenül lett ebben az időszakban viharosan népszerű.

Saját környezete révén zárt közegben élt, az arisztokrácián belüli kulturális kölcsönhatások a „többnemzetiségű” családok révén hatottak; ám létezik a kultúrának nem csupán horizontális kapcsolatokat bejáró útja, s ez az ő esetében – életének e néhány, itt kiemelt évében különösen – szerephez jutott.

Kérdés azonban, hogy életmódváltása mennyire sikerült, hiszen új életébe is magával vitt bizonyos vonásokat a korábbi időszakból, majd értelmiségi-művész működését követően visszatért a korábbi közegbe. Fordulatos élete mára viszonylag jól rekonstruálható, számos részlet ismert, amely egy nagyobb terjedelmű munkában rövidesen napvilágot is lát. Ezúttal azonban nem a pálya részletes és minden állomására kiterjedő vizsgálata a cél, hanem azé, hogy vajon kudarccal végződő kísérlet volt-e ez a néhány év vagy érdekes kirándulás egy másik világba?

Batthyányné Apraxin Júlia családi, rokoni kapcsolatai

Batthyányné Apraxin Júlia családtagjai, rokonai az orosz, az osztrák, a magyar, s a lengyel főnemesség soraiból kerültek ki. A magas rangú orosz diplomata apa, Alexandre Petrovics Apraxin ősei révén a Romanovokkal is rokonságban állt. Marfa Matvejovna Apraxina révén létesült a rokonság, aki III. Fjodor cárnak (Fjodor Alekszejevics Romanovnak), I. Péter cár féltestvérének második felesége volt. A cárné valamennyi testvére fontos politikai szerephez jutott Nagy Péter, majd az őt követő I. Katalin idején is. Innentől kezdve az Apraxin család karrierje hosszú évszázadokra biztosított volt, valamelyik tagja mindig fontos posztot töltött be.¹ Rokonságban álltak a legnevesebb orosz arisztokrata famíliákkal, így a Golycin, az Obolenszkij, a Seremetyev, a Dolgorukij családokkal.

Júlia anyja, Héléne (Jelena) Bezobrazova a lengyel származású Julia Alexandrovna Kanovka és Nyikolaj Bezobrazov generális lánya. Julia Alexandrovna Kanovkának sikerült rávennie I. Sándor cárt², hogy legyen keresztapja újszülött lányának. 1828-ban Julia Alexandrovna Kanovka másodszer is férjhez ment, a család ekkor is egy jelentékeny személlyel erősödött. Az új férj, Dimitrij Pavlovics Tatistchev, az Orosz Császárság bécsi nagykövete volt, aki több évtizedig látta el a diplomáciai feladatot.³ A gyermek Apraxin Júlia sok időt töltött a bécsi Tatistchev-házban.

A magyar arisztokráciába Apraxin Júlia nevelőapja gróf Esterházy József (1791–1847), valamint férje, gróf Batthyány Artúr révén kapcsolódik be. Esterházy József az Esterházy család fraknói vonalának ifjabb vagy grófi ágából származott, s ezen belül a cseklézi ág tagja. Esterházy Ferenc

¹ Oroszország története. (Szerk. Szvák Gyula.) Bp., 1997. 241.

² Héléne Bezobrazova születési éve 1801. *Louis Clair de Beaupoil comte de Saint-Aulaire: Souvenirs de mon ambassade à Vienne 1832–1841.* Paris, 1926. 31. Idézi: *Catherine Barna: Une femme de lettres du second Empire. La Comtesse Julie Apraxin. Sa vie, ses oeuvres. Études françaises 12., L'Institut français de l'Université de Szeged. Szeged, 1934.* (A továbbiakban: Barna K.) 10. (Barna Katalin összehasonlító irodalomtörténeti kutatásokat végzett: Apraxin Júlia regényeit tanulmányozta. A fent említett munka doktori disszertációja.)

³ *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der Gräflicher Hauser.* D. C. zu Wien 1826. 24., 1828. 228.; 1829. 239.; 1840. 313.

(1758–1815) és Grassalkovich Erzsébet négy gyermeke közül a második. Testvérei közül Antal még gyermekkorában meghalt (1789–1804), Mihály gyermektelenül hunyt el, s csak Károly nevű testvérének születtek utódai. Mihály a tallósi uradalom birtokosa, Károly a szeredi uradalomé, Józsefé pedig Szenc és Cseklész lett. A család rokonsága kiterjedt az Erdődy, Batthyány, Pálffy, Illésházy, Perényi, Grassalkovich családokra. Sőt József öccse, Esterházy Károly, Antal nevű fia révén a Trubeckoj családdal került rokonságba, akikkel az Apraxinok is vérségi kapcsolatban álltak.⁴ (Esterházy Antal Vera Trubeckaját vette feleségül.)

Apraxin Júlia férje gróf Batthyány Artúr (1814–1893) a németújvári Batthyány család grófi ágának pinkafői ágába tartozott, Batthyány Vince (1772–1801) és Rudnyák Mária Jozefa gyermeke.⁵

Gyermekkor

Apraxin Júlia születési idejére legbiztosabb támpontul szolgál későbbi nevelőapja, gróf Esterházy József naplójának több szöveghelye, amelyekből az derül ki, hogy ez a dátum minden bizonnyal 1830. október 16.⁶ A gyermek keresztelőjére vélhetően a bécsi orosz templomban került sor, ám e templom dokumentumai megsemmisültek.⁷

Apraxin Júlia 1830-as születési éve mellett bizonyít egy 1835-ben Bécsben készült festmény is, amelyet Ferdinand Georg Waldmüller,⁸ a bécsi biedermeier festészet egyik ismert mestere készített 1835-ben. A kép címe Apraxin Júlia kisasszony portréja. (Ülő kislány kutyával címen is ismeretes.) A kép egy körülbelül öt év körüli kislányt ábrázol.

Apraxin Júlia – akárcsak szülei – görögkeleti vallású volt.⁹ A család, legalábbis az anya és gyermeke a Júlia születését követő néhány évben Bécsben élt. A szülők házassága megromlott. Anya és lánya 1837 júniusában elhagyta az osztrák fővárost, s a család fő után utazott Szentpétervárra. Esterházy József az Apraxin házaspár pétérvári tartózkodása során több alkalommal is meglátogatta a grófnőt és a gyermek Juliát.

⁴ Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. I–VIII. k. Kiadja Friebeisz István, Pest, 1857–1868. (Reprint, Helikon, Bp., 1987.) II. k. 90–91.

⁵ Nagy I.: i. m. I. k. 247–253. Batthyány Lajos miniszterelnök másodunokatestvére volt Artúr édesapjának.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (A továbbiakban: MNL OL) P 229 gróf Esterházy József naplói (1814–1841) 1837. okt. 16-i bejegyzés.

⁷ Ez az információ az 1930-as évekből származik, a bécsi orosz nagykövetség közleménye alapján. C. Barna: i. m. 10.

⁸ Ferdinand Georg Waldmüller (1793–1865) a portréfestészet virágkorában alkotta e képet. A 19. század első felében Közép-Európában, de főként a Bécsben megjelenő biedermeier festészet kedvelt témája volt a gyermek. 1827-ben kapcsolatba került a császári családdal, s a 30-as évekre a korszak egyik legkedveltebb portréfestője lett. Sok főúri család is megfestette vele családtagjaik portréját. M. Aczél Eszter: F. G. Waldmüller: Apraxin Júlia kisasszony portréja. *Kárpát-medencei kastélykrónika*. 2004. I. évf. 1. sz. 39.

⁹ Vallására nézve ezidáig egyetlen közvetlen megbízható adatot találtam. Első gyermekének születési bejegyzését, amely görög nem egyesültként (görögkeletiként) nevezi meg Apraxin Júlia vallását. MNL OL X 10402 Cseklész (SZL) 49180. sz. mikrofilmtékercs. Cseklész r. k. születési anyakönyvek. 1850. október 9. Batthyány Ilona Jozefina keresztelési bejegyzése.



1. kép – A cseklészi Esterházy-kastély Apraxin Júlia gyermek- és ifjú korának gyakori tartózkodási helye (MNM Történeti Fényképtár)*

Ezen ott tartózkodások egyértelműen kiderülnek a napló-bejegyzések keltezéseiből, 1838-ból, 1839-ből, 1840-ből. Ekkorra Hélène Bezobrazova válási szándéka már nyilvánvaló. A család többi tagja, így a Bécsben tartózkodó Dimitrij Pavlovics Tatistschev is az e lépéssel kapcsolatos eseményeket latolgatta.¹⁰ Apraxin gróf nem akart beleegyezni a válásba, végül mégis megegyezésre jutottak. Dönteni kellett idősebb gyermekük, Dimitrij sorsáról is. Júlia bátyjáról ezt követően nem sokat tudunk. A válás után líceumba került, majd igen fiatalon megnősült. Gyermekeinek nevét megőrizte az az Apraxin Júlia által 1891-ben indított per anyaga, amely az Eszterházy-örökségből a Juliát jogosan megillető rész megszerzésére irányult.¹¹ A család e része az Osztrák–Magyar Monarchia területén élt később is, de nem szakadtak meg orosz kapcsolataik sem. Úgy tűnik az írói tevékenységgel való próbálkozás nem csak Júlia sajátja volt a családban, Dimitrij

* Az illusztrációk rendelkezésre bocsátása a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára, valamint az Országos Széchényi Könyvtár Színház-történeti Tára és Kézirattára szívesességéből történt, amiért köszönetünket fejezzük ki.

¹⁰ MNL OL P 229 A levél pontos dátuma 1838. március 13. A francia szövegű levélből az is kiderül, hogy – Tatistchev szavaival élve – a grófné „keserű tapasztalatokat” szerzett, amikor hitelt adva férje – Apraxin gróf – barátságos hangú levelének visszatért. A mostohaapa véleménye szerint ezzel eleget tett a vallás és erkölcs szabta kötelességeinek. Tatistchev leírja a gróf jellemét is; szerinte végletesen erőszakos karakter. A különválás motivációjaként említést nyer a veszélyes példa, ami a gyermekekre rossz hatással lehet, s amit az anya nem tud majd ellensúlyozni.

¹¹ Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK) Kisnyomtatványtár D 2 736. Rubio Guillénné szül. gróf Apraxin Júlia rendes keresete néhai özvegy gróf Esterházy Józsefné, született Bezobrazov Ilona végrendeleti örökösei ellen a néhai gróf Esterházy József után maradt szabadon előörökölhető hagyatéki vagyron megállapítása, felerészbeni kiadása, illetve 370 000 frt tőke és járulékaik kifizetése iránt. Pozsony, Angermayer [1891]; OSZK Kisnyomtatványtár D 3330. Közös válasza Rubio Guillénné szül. gróf Apraxin Juliának néh. özvegy gróf Esterházy Józsefné, született Bezobrazov Ilona végrendeleti örökösei alperesek ellen. Pozsony, Angermayer 1893. E forrásokból: Dimitrij Apraxin és Nina Mazaraki (másutt Mazaruky) gyermekeinek, esetleg unokáinak lakhelyét is megtudhatjuk: Apraxin Ilona (báró Falkenhausen Vilmosné, Grác), Erzsébet (Renner Károlyné, Marburg), Olga (báró Hein Viktorné, Laibach), Borbála (Siegenfeldi Anthony Aladárné, Görz), Sergius (cs. és kir. főhadnagy, Grác), Sándor (Moszkva), Anatol (Janutarovszki, Szipéria) és Mihály (Riga).

is tollat ragadott, legalábbis ezt adta hírül a Vasárnapi Ujság „Egy orosz gróf följegyzései a bécsi főúri életről” című tudósításban.¹²

A nehéz körülmények között lezajlott válást követően Júlia édesanyja 1841. augusztus 4-én a szentpétervári érsekség engedélyével¹³ házasságot kötött a családja által is kedvelt gróf Esterházy Józseffel,¹⁴ aki már megismerkedésük előtt több éve özvegyiségre jutott. (Első felesége Klemens von Metternich herceg lánya Maria Leopoldina volt.) 1845-ben, amikor Apraxin gróf – egy tűzvész következtében – meghalt, az Esterházy házaspár Cseklészen megújította házasságát.¹⁵

Különös hasonlóság fedezhető fel Apraxin Júlia, valamint édesanyja, illetve nagyanyja sorsában. A nagymama, Júlia Alexandrovna Kanovka is, s az édesanya Héléne Bezobrazova is kétszer kötött házasságot, s nevelte első házasságából származó gyermekeit. Annál inkább különös Júlia anyjának lányával szembeni későbbi kíméletlen magatartása.

Ifjúkori neveltetés, felnőttkori önképzés

A 19. századra már valamelyest megváltozott a főrangú nők oktatásáról alkotott vélemény, s megjelent a komolyabb ismeretek iránti igény is.¹⁶ Apraxin Júlia esetében ez fokozott személyes törekvéssel párosult, felnőttként a magyar nemzeti fellendülés is színezte önképzését. A korabeli arisztokrata lányokhoz képest nem kapott eltérő, kimagasló oktatást, francia szellemben nevelték. Felnőttként azonban tudása továbbfejlesztésére törekedett. Nem csupán több és új ismeretet igyekezett megszerezni, de általa nem ismert tudományterületek alapjait is el akarta sajátítani. Amikor már íróként ismert volt a neve, gondosan ügyelve a reklámra „hivatalos pályaképét” is közzétette a Gombostű című lapban 1862-ben.¹⁷ Az itt leírtak vélhetően tőle magától származtak. Fontosnak tartotta kiemelni, hogy már gyermekkorában megszerette Magyarországot és szó esik az irodalom és a színház iránti korai, elkötelezett érdeklődésről: tizenéves korára már állandó elfoglaltsága az írás. Két olyan motívum jelenik itt meg, amit később több tudósítás, jellemzés, róla készült feljegyzés is említ: ellentéte édesanyjával, aki az írásról próbálja lebeszélni és az alkotói elszántság. Hogy valóban így volt-e, vagy felnőttkori elhatározását akarta ezzel szilárdabbnak és megalapozottabbnak mutatni, nem tudhatjuk. Valószínű azonban, hogy – mivel e

¹² *Vasárnapi Ujság* 1900. február 11. 85–86.

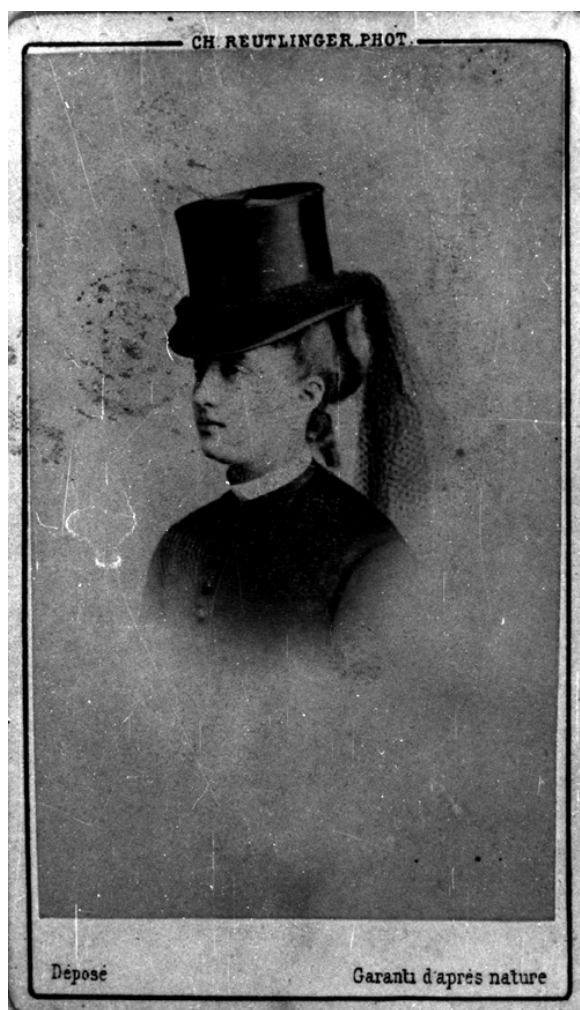
¹³ *C. Barna*: i. m. 11.

¹⁴ Gróf Esterházy József (1791. IX. 24. – 1847. V. 12.) Királyi kamarás. Első felesége herceg Metternich-Vinneburg Mária. 1820-ban megözvegyült. *Gróf Esterházy János*: Az Esterházy család és oldalágainak leírása. Herczeg Esterházy Miklós kiadása. Bp., 1901. 170.

¹⁵ MNL OL X 10402 Cseklész (SZL) 49181. sz. mikrofilmtekercs. Cseklész r. kat. házassági anyakönyv 1845. június 24. Az anyakönyvi bejegyzés egyértelműen özvegyként (Méltóságos Bezobrazov Ilona Grófnő Asszony néhai gróf Apraxin Sándor özvegye) említi a menyasszonyt.

¹⁶ *Virág Irén*: Az arisztokrácia neveltetése Magyarországon (1790–1848.) Doktori értekezés. ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/.../ertekezés.pdf. (A letöltés dátuma: 2013. február 2.) 50.

¹⁷ *Gombostű* 1862. január 8. 69–72.



2. kép – Apraxin Júlia fotója az 1850-es évekből (OSZK Színháztörténeti Tár KA 3567/3.)

portré az ő beleegyezésével készült – saját imázsát tudatosan alakította az itt megfogalmazottakkal.

Felnőttként, már házasságkötése után különféle tanulmányokba kezdett. E tény nem csupán napilapok hírei, de levelek¹⁸ is megerősítik. Megismerkedett a filozófia, az asztrológia és az anatómia¹⁹ alapjaival; tanult magyarul és megismerte a magyar irodalmat. Utóbbit Toldy Ferencről, a kor nagy hírű irodalomtudósától. A magyar történelem és a jog alapjaira Wenzel Gusztáv professzor oktatta. Apraxin Júliával

¹⁸ Toldy Ferencnek küldött leveleit Batthyány Júliaként írta alá. MTA Könyvtára. Kézirattár. Magyar Irodalmi Levelezés 4-r. 61. sz. b. köt. Levél Toldy Ferencnek, 1860. december 1. Rakicsán

¹⁹ Az anatómia alapjait a kiváló sebész Lenhossék József professzor (1818–1891) tanította, aki a tájboncolástan tanításának megalapítója Magyarországon, számos szakmunka szerzője, az MTA tagja.

együtt, még más előkelő hölgyek Zichy (Paulai) Ferencné Kornis Anna, Kornis Róza vettek részt ebben.²⁰

Ifjúkorának meghatározó alakja, Esterházy József 1847. május 12-én ötvenöt éves korában meghalt.²¹ Júlia fiatalkori élete voltaképpen kisgyermekkorra néhány évet kivéve, 11 és 17 éves kora között, Esterházy József családtagjaként volt viszonylag nyugodt. Esterházy 1845. november 19-i keltezésű végrendeletében előrelátóan gondoskodik családjáról. Felerészben a két Apraxin gyermeket, felerészben unokaöccsét, gróf Zichy Pált nevezte meg örökösének, ám az örökség csak özvegye elhunytával vagy újraházasodásával szállhatott rájuk.²² Szinte azonnal perек sorozata bontakozik ki az örökség körül, ami megrendítette a család nyugalmát.

Házassága, hazaköltözése, életmódja a fordulatig

11 évig tartó házasságát Batthyány Artúrral egy a magyarok számára igen komor korszakban kötötte. 1849. október 15-én házasodtak össze, öt gyermekük született 1850 és 1858 között.²³ Férje a rakicsányi, a horti, a révi uradalmak birtokosa volt, akinek alakját Júlia egyik írónő ismerőse, Kánya Emília meg is örökítette emlékiratában: feleségétől meglehetősen eltérő karakterű, magyarul nem tudó, a színház és irodalom iránti szenvedélyt kevésbé értékelő embernek mutatta be.²⁴

A hazai társasági életben az 1859–60-as év fordulóján tűnik fel Apraxin Júlia.²⁵ Ez azonban nem jelenti azt, hogy korábban egyáltalán nem tartózkodott a fővárosban, hiszen Podmaniczky Frigyes, akit 1856-ban Bécsben vendégül lát a házaspár, emlékezése záró mondatában pesti barátainak nevezi őket.²⁶ Kezdetben csak társasági hölgyként írnak róla, hamarosan azonban jótékony hölgyként is felbukkan a neve. E második „szerepkörben” is viszonylag hamar ismertté válik. 1860 márciusában veszi át kerületét mint jótékony nőegyleti választmányi tag.²⁷ Más arisztokrata hölgyekkel (Bohusné Szögyén Antónia, Prónay Ida, Wenckheim Krisztina) együtt adományaival támogatta a Vakok Intézetét, valamint a szegény gyermekek kórházára is áldozott.²⁸ A kerületi höl-



3. kép – Batthyány Artúr az 1860-as években (MNM Történeti Fényképtár, Lsz. 81/1953.)

gyeknek – így Batthyányinnak is – kötelessége volt személyesen meglátogatni a rájuk bízott kerület szegényeit. Apraxin Júlia eleget tett e kötelezettségének, sőt szívesen vállalt szerepet ezen a téren.

A kulturális élet korabeli jelentős eseményein is megjelent. 1860-ban nyitotta meg szalonját, ahol neves művészek is megfordultak. Személyes ismeretségét kereste a magyar színházi és irodalmi élet jeleseinek.²⁹ Minden héten irodalmi estétet tartott,³⁰ amelyeken megpróbálta a származás és a szellem arisztokráciáját összeismertetni és megbarátkoztatni egymással. Igyekezete azonban csak rész sikerrel járt.

A Képzőművészek Társasága (másutt Magyar Művészegyletként említik) ugyancsak támogatóra lelt benne: a megalakulófélben lévő társaság őt választotta pártfogóul 1861 áprilisában.³¹ Később 1862 májusában az Akadémia

²⁰ *Családi Kör* 1861. január 20. 42.; *Divatcsarnok* 1861. január 29. 40. Hölgyjogászok c. cikk.

²¹ MNL OL X 10402 Cseklész (SZL) 49182. sz., mikrofilmtekeres Cseklész r. k. halotti anyakönyv 1847. május 12. A halál okaként „kevés napokig tartó idegláz” van jelezve. Cseklészen temették el.

²² OSZK Kisnyomtatványtár D 3361 Értesítés Rubio Guilenné szül. gróf Apraxin Júliának, 1893.

²³ Ilona Jozefina Cseklész, 1850. október 9. – 1880. március 19. (Rakicsány); férje gróf Spaur János (1844. február 2) Esküvő 1869. január 20. Grácban. Katalin: 1852. október 15. – 1865. december 30.; Arthur Ödön 1854. január 3. – 1874. március 7. Grác; Georgina 1855. március 9. – „Férje gróf St. Julien-Walsee Kelemen (sz. 1845. szeptember 25.) esküvő 1888. január 14. Grác; Thassilo 1858. április 6. – 1863. október 22. In: Magyar Nemzetiségi Zsebkönyv I. 1888. Bp., 1888. 33–34.

²⁴ *Kánya Emília*: Réges-régi időről. Egy 19. századi írónő emlékiratai. Bp. 1998. 186–187.

²⁵ *Családi Kör* 1860. december 2.

²⁶ *Podmaniczky Frigyes, báró*: Naplótöredékek 1850–1875. III. k. Bp., 1888. 60.

²⁷ *Napkelet* 1860. március 11. 175.; *Hölgyfutár* 1860. március 13. 246.

²⁸ *Családi Kör* 1861. január 13. 29.

²⁹ OSZK Kézirattár Fol. Hung. 2157.

³⁰ *Kánya E.: i. m.* 183.

³¹ *Családi Kör* 1861. április 21. 250.; *Vasárnapi Ujság* 1861. április 14. 171. Ez feltehetőleg az 1861-ben létrejött Országos Magyar Képzőművészeti Társulat volt.

úgynevezett nődíjainak alapítói közé lépett, a szintén új belépő gróf Cziráky Jánosnéval együtt. Az így évente befizetett adománnyal az adakozó hölgyek – 50 ilyen mecénás hölgy volt – egy-egy kutató, illetve tudományos munka javára adtak támogatást.³²

Művészek között

Apraxin Júlia 1860-ban ismerkedett meg az említett Kánya Emiliával, a későbbi Szegfi Mórnéval, (írói nevén: Emília), aki egész más közegben nevelődött, a pesti evangélikus gimnázium igazgatójának a lánya volt. Molnár György színigazgató mellett neki köszönhető a legtöbb korabeli leírás Apraxin Júlia sorsáról, személyéről. A barátkozást a grófnő kezdeményezte, egyik írásával kereste meg Emiliát.³³ Eltérő karakterük és társadalmi helyzetük ellenére jó kapcsolatba kerültek, és Emília a grófnő több írását le is közölte, és lapjában, a Családi Körben nyilvánosságot biztosított számára, híreket közölt róla.

Tőle tudjuk, hogy már korábbra datálódott érdeklődése a magyar ügyek iránt. Júlia 1860 őszén tud már úgy magyarul, hogy bár akcentussal, de jól érthetően képes kommunikálni. Emília évekkel korábbi írói tevékenységéről, de más írókról is tudott, tehát figyelemmel kísérte a magyar eseményeket. 1860 decemberében is magyar nyelven ír Toldy Ferencnek, amikor látogatásra invitálja.³⁴

Első, 1860-ban Párizsban megjelent regényét – *On a beau dire / Hiába beszélnek* – még az év júniusától augusztusáig a *Nefejejts* című lap már magyarul közölte. Biztos, hogy már a megelőző években foglalkoztatta a magyar nyelven való publikálás gondolata. 1860-ban készen áll már, sőt áprilisban franciául meg is jelenik első magyar tárgyú regénye, az *Ilona*, s vele szinte egy időben már készül a magyar fordítás is (*Ágay Adolf*)³⁵, amely aztán majd ugyanez év novemberében kapható is.³⁶

Újabb munkája, *A két nőszív* franciául íródott, de csak magyarul jelent meg 1861 áprilisában Toldy István fordításában.³⁷ Ezzel szinte egy időben – 1861. március 1-jén – egy másik Apraxin-regény hagyja el a nyomdát Párizsban: a Szerény Ilma naplója.³⁸ E kötet magyar nyelvű megjelenése ugyancsak Toldy fordításában 1861. december elején megvalósul.³⁹ Igen nagy aktivitást fejtett ki tehát a publikálás terén, hiszen közben – 1861 – két saját színdarabjának bemutatója is zajlott. Novellái is gyors egymásutánban követték egymást. 1861-ben kettő, 1862-ben négy munkája jelent meg a *Családi Kör*, a *Divatcsarnok*, a *Nefejejts*, a *Népszínházi Évkönyv* hasábjain.⁴⁰

³² *Nefejejts* 1862. május 18. 82–83.

³³ *Kánya E.*: i. m. 183.

³⁴ MTA Könyvtára. Kézirattár. Magyar Irodalmi Levelezés. 4-r. 61. sz. b. köt. Batthyány Júlia Toldy Ferenchez. Rakicsán, 1860. december 1.

³⁵ *Nefejejts* 1860. április 29. 436.

³⁶ *Divatcsarnok* 1860. november 27. 383.

³⁷ *Nefejejts* 1861. április 14. 24.

³⁸ *Divatcsarnok* 1861. március 5. 79.; *Családi Kör* 1861. március 17. 171.

³⁹ *Nefejejts* 1861. december 1. 404.

⁴⁰ A csillag *Családi Kör*, 1861. február 3.; Bájlaki Zsigmond, *Divatcsarnok* 1861. március 29., április 5., *Barátság*, *Nefejejts* 1862. július 6., 13., 20., 27.,



4. kép – Apraxin Júlia az 1860-as évek elején (OSZK Színház történeti Tár KA 3567/2.)

Eközben kapcsolatba került már a színházi világgal is. Első színdarabját, a *Honfoglalókat* 1861. március 4-én adták elő a Nemzeti Színház színpadán.⁴¹ Mindez az 1861-es országgyűlés „árnyékában” nagy népszerűséget hozott számára. A darab fordítója és egyik főszereplője Egressy Gábor is nővelte a sikert.

Az 1861-es feloszlott országgyűlés utáni pesszimista hangulatban tette közzé *Gondolattörődék az egyesülésről* című cikkét 1862 januárjában, amelyben elég szókimondóan fogalmazta meg a származás szerinti arisztokrácia kritikáját, s a „szellem arisztokráciájának” dicséretét.⁴² Nagyobb terjedelmű munkáiban még bővebben körüljárta e témát. Ezt dolgozta fel – ugyancsak 1862-ben – a Nemzeti Színházban előadott Országgyűlési beszéd című komédiája is. Bulyovszky Gyula szerint a saját közegével való összeköttetés végső szálait ezzel az írásával vágta el.⁴³ Az 1861-es és az 1862-es év íróként sikeres volt számára. 1862 tavaszán-nyarán három színdarabját is játszották. A honfoglalókat a Nemzeti Színház után a Budai Népszínháznak is felajánlotta, 1862. március 29-én be is mutatták. Ezzel szinte egy időben az említett Országgyűlési beszéd a Nemzeti Színházban, két-három hónap múlva pedig új darabja (*Fogság és szerelem*) a Népszínházban ment. Kár

augusztus 3.; *Két lélek* Népszínházi Évkönyv 1863-ra 41–53.; *A honvágy*. *Családi Kör* 1862. február 9. 83–86; február 16. 99–102.; *A világ ítélete*. *Családi Kör* 1862. augusztus 3. 483–486.

⁴¹ *Nefejejts* 1863. február 8. 572.

⁴² *Gombostű* 1862. január 1., január 4.

⁴³ *Nefejejts* 1863. február 8. 572.

volt azonban ilyen ütemben hajszolnia a sikert. 1863. április 23-án *Önvád térít* című 4 felvonásos drámájának Budai Népszínházbeli⁴⁴ színreviteléről a *Hölgyfutár* tudósítója kerekén kimondja: „e darab tökéletesen meg bukott”.⁴⁵

Tevékenysége színésznőként való bemutatkozásával teljedett ki, amely utolsó itthon töltött évében, 1863-ban zajlott. Ez az időszak egybeesett a Budai Lapok működtetésével is.

A sajtótermék eredetileg *Apollo*⁴⁶, majd hamarosan Szépművészeti Csarnok címmel működött 1862-ben. Tulajdonjogát báró Jósika Kálmántól vette át a grófnő⁴⁷. 1863. január 25-ével vette kezdetét a működése⁴⁸ és Apraxin Júlia Párizsba távozta szünet meg⁴⁹ június 28-án a 23. számmal. A Budai Lapok felelős szerkesztője a korábbi tulajdonos, báró Jósika Kálmán volt, s a munkatársak között szerepelt az a gróf Bethlen Miklós⁵⁰ is, aki Egressy Gábor ígéretes tanítványa volt és Bolnai néven Júlia színésztársa a Budai Népszínházban.

A magyar irodalom népszerűsítése, s a magyar nyelv terjesztése mellett hazai művészeti közleményeket, s a kulturális életre vonatkozó tudósításokat közöltek. Az első számot szinte teljes egészében a Budai Népszínháznak szentelték. Később kiderül, hogy a lap fele jövedelmét is a színház javára ajánlotta fel.⁵¹ Írói, lapkiadói, színházpártolói tevékenységét tehát összekapcsolta, ugyanakkor saját magának is biztosította a szereplési lehetőséget.

A válás és a színház

Batthyányné irodalmi tevékenységének kibontakozása, majd fokozódása egybeesett magánéletének változásával. 1861-ben különköltözött férjétől, majd hamarosan el is váltak. A családból való kilépés Júlia későbbi emlékei szerint az 1861-es év második felében történt.⁵² Gyermekait édesanyja, Hélène Esterházy nevelte, aki azonban nem csupán megszakította kapcsolatát lányával, de abban is megakadályozta, hogy gyermekeit viszontlássza.⁵³

Kánya Emília nyíltan kimondja, hogy báró Vécsey József volt a házaspár közötti szakítás oka.⁵⁴ Júlia miatta hagyta el családját, s úgy volt, hogy lehetővé teszik házasságukat. Végül a báró elhidegülve a grófnőtől, visszalépett. Emília még öngyilkossági kísérletről is tud, amely kudarcba fulladt. E téli összeomlás után tünik fel Emília elbeszélésében Molnár György alakja és a Budai Népszínház ügye azzal a befejezéssel,

⁴⁴ *Színházi Látszó* 1863. április 23. 1.

⁴⁵ *Hölgyfutár* 1863. április 28, 398.

⁴⁶ MNL OL D 191 M. Kir. Helytartótanács Elnökségi iratok 14433/1862. (1862. aug. 8-án kelt a névváltoztatási engedély.)

⁴⁷ MNL OL D 191 M. Kir. Helytartótanács Elnökségi iratok 370/1863.

⁴⁸ MNL OL D 185 M. Kir. Udvari Kancellária Elnöki iratok 1246/1863.

⁴⁹ MNL OL D 191 M. Kir. Helytartótanács Elnökségi iratok 9435/1863.

⁵⁰ Lásd bővebben: *Kovács Eleonóra: Bolnai (Bethlen) Miklós színészi és írói pályafutása. Széphalom (A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve)*, 20 (2010) 243–257.

⁵¹ *Budai Lapok* 1863. március 29. 80.

⁵² *Neue Freie Presse* 1869. november 23. 2.

⁵³ *Neue Freie Presse* 1869. november 23. „Mutter und Tochter” című írás. Apraxin Júlia nyílt levele.

⁵⁴ *Kánya E.*: i. m. 188–189.



5. kép – Apraxin Júlia az 1850-es évek végén (OSZK Kézirattár Anal. Lit. 497. irat melléklete.)

hogy betegsége után egypár hét múlva Júlia már talpra is állt, s Vécsey helyét Molnár foglalta el. Ez az időszak egybeesik a grófnő megbetegedéséről szóló újsághírekkel, amelyek 1861decemberétől 1862 márciusáig tartó súlyos betegségéről adnak hírt. A lapok között szerepelt Emília Családi Köre is.⁵⁵ A hosszantartó betegségről közelebbit egy helyütt lehet csupán olvasni – a róla készült már említett 1862-es januári Gombostú-beli pályaképben –, amelyből kiderül, hogy egész télen visszavonultan élt, súlyos beteg volt, s a december végén kitört kórt veszélyes ideglázként írják le.⁵⁶ Ha az események nem is tárhatók fel pontosan, a családi életből való teljes kiszakadás nagyjából ekkorra esett, s tény az is, hogy Vécsey József 1861. december 4-én vette feleségül gróf Dessewffy Blankát.⁵⁷

De nem is a személy kiléte a legfontosabb, hanem az a tény, hogy ekkorra Batthyány Júlia életében már lezárult egy szakasz, s új, művészekkel kapcsolatban álló korszakába bárki is volt – ha volt – a kérdéses személy, nem követte. Az 1862-es év nem véletlenül telik aktív munkában, ekkor alapozza meg későbbi színi szereplését. Ennek az időszaknak az eseményei szerepelnek Molnár György színingagzató emlékirataiban is.⁵⁸ Bármi volt is kettejük között, a közös cél érdekében eredményesen működtek együtt, sőt Júlia, amikor Molnár

⁵⁵ *Családi Kör* 1861. december 29. 826.; *Nefejejts* 1862. január 19. 495.; *Gombostú* 1862. január 4. 43.

⁵⁶ *Gombostú* 1862. január 8. 69–72.

⁵⁷ *Nagy I.*: i. m. 11. k. 113.

⁵⁸ *Kánya E.*: i. m. 188–190.; *Molnár György: Világostól Világosig* II. k., Arad (én.) 340.



6. kép. Hélène (Bezobrazova) Esterházy idős korában, 1890 körül (MNM Történeti Fényképtár, Lsz. 532/1960.)

támadták és később perbe fogták⁵⁹ a Népszínház jövedelmei kapcsán, nyíltan kiállt mellette.⁶⁰ Molnár is részvevően számol be a családjából kivált Júlia akkori lelkiállapotáról és körülményeiről. A korábban gazdag, ünnepeket, közkedvelet aszszony számára nagy változást jelentett a magárahagyatottság, a családtól, s a remélt szerelemtől való megfosztottság, megviselte az életmódváltás. Ebben az időszakban folytatta korábban megkezdett tanulmányait is. Leggyakoribb vendégei ebben az elzárkózó életben Wenzel Gusztáv és Toldy Ferenc voltak. A színingazgató kötelességének érezte – még közel húsz év elteltével is –, hogy kiemelje, ezzel helyre téve a mendemondákat: „Szerény, egyszerű házat vitt, a férjétől való elválassi apanázs nem is engedett semmi luxust; a világ szava mesés kincsekről és fényes életről fecsegett! Nem igaz, tudják ezt sokan.”⁶¹ Egy fényűzése maradt – mint Molnár írja – a jótékonyosság, azt viszont megmaradt ékszereiből finanszírozta.

Családjától való különköltözése után Júlia kezdetben szerény kétszobás lakásban húzta meg magát, majd később a részére megítélt tartásdíjból kényelmesebben rendezkedett be; a Dorottya utcában, az úgynevezett Szabó negyed egyik házában bérelt öt szobát. Emília itt találkozott Júlia író barátaiival, köztük Toldy Istvánnal, Szokoly Viktorral,⁶² s még itt mutatta be a grófnő báró Vécsey Józsefet is az íróknak, aki igen kedvező képet rajzol róla emlékirataiban. Vécsey pozitív

⁵⁹ 1864 júliusában Buda sz. kir. város törvénszéke csődöt rendelt el ellene. *Hölgyfutár* 1864. július 28. 90. Az ügy a m. kir. váltófeltörvényszékhez került augusztusban, itt felmentették. Októberre a Hétszemélyes Tábla váltóosztályához kerül majd az ügy. *Hölgyfutár* 1864. augusztus 148–149.

⁶⁰ *Színházi Látszó* is hírül adja: 1863. június 20. 2–3.

⁶¹ *Molnár Gy.*: i. m. II. k. 341.

⁶² Szokoly Viktor (Oszlány, 1835. április 22. – Esztergom, 1913. május 8.) birtokos és hírlapíró. Több más lap mellett a Családi Kör szerkesztője is. Fiatal kora miatt nem vehetett részt a szabadságharcban, de később munkáiban, illetve az általa kiadott és szerkesztett könyvekben lankadatlan érdeklődést tanúsított e korszak iránt. Kiadta Mészáros Lázár visszaemlékezéseit: *Eszmé és jellemrajzok az 1848–49. forradalom eseményei és szereplőiről.* (Közreadja Szokoly Viktor.) Pest 1871.; egyéb munkái: *Világos hőse. Jellemzések Görgeiről.* Kmetty György tábornok, Mészáros Lázár altábornagy, Pulszky Ferenc, Rüstow, Schlesinger Miksa, b. Stein tábornok és Szemere Bertalan irataiból. (Közrebocsátja Szokoly Viktor.) Pest, 1868.; *Honvédalbum* (Szerk. Szokoly Viktor.) Pest, 1868. *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái.* XIII. k. Bp. 1913. 1041–1044.

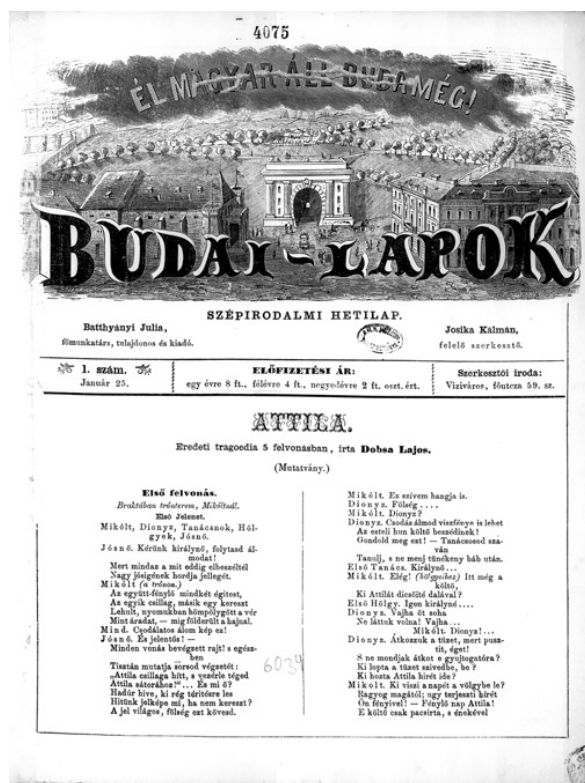


7. kép – Báró Vécsey József portréja (MNM Történeti Fényképtár, Lsz. 1066/1957.)

megítélésében az is szerepet játszott, hogy jól beszélt magyarul: „Barátjának mutatta be Júlia és feltűnő szívességet tanúsított iránta, míg a báró kissé tartózkodónak látszott. Talán bántotta őt a bohém társaság. Igen csinos, arisztokratikus megjelenésű úr volt, aki jól beszélt magyarul is, amint a vacsoránál tapasztaltam, ahol szomszédom volt és igen kellemesen mulattatott.”⁶³ Itt élt egy ideig jó körülmények között, de sokirányú tevékenysége, állandó segítő szándéka leapasztotta a számára kiutalt összegeket. Később újabb helyekre költözött: „A nyarat a Városmajor egyik nyári lakásában tölté, télen Budára költözött a Lánchídhöz és a Népszínházhoz közel” – emlékezik erre a korszakra Kánya Emília.⁶⁴ Ez a lakóhely lehetett a Fő utca 59. számú ház, amelynek egyik szárnya Júlia lapjának, a *Budai Lapoknak* a kiadóhivatala is volt egyben. Molnár adatai is azt erősítik meg, hogy 1862 nyarára Pestről már átköltözött Budára, e házba, s Párizsba költözéséig feltehetőleg végig itt lakott.

⁶³ Kánya E.: i. m. 189.

⁶⁴ Kánya E.: i. m. 190.



8. kép – A Budai Lapok címlapja

A visszavonult, magányos életmódot tehát hamarosan egy zajosabb korszak a színházi szereplések sorozata követi. Színházlátogatóból mecenássá vált, majd színházi szerzőként, s hamarosan műkedvelő, majd profi színésznőként mutatkozott be. 1860-tól részt vett nagyobb szabású műkedvelő előadásokon⁶⁵ még az illem keretein belül. E fellépések arra voltak jók, hogy kipróbálhatta milyen egy valódi színházban, nagyszínpadon mozogni, beszélni, mivel a Nemzeti Színház és a Buda Népszínház adott helyszínt e rendezvényeknek.

Az 1861. szeptember 14-én megnyíló Budai Népszínház⁶⁶ alternatívát igyekezett nyújtani a Nemzeti Színház mellett, a könnyedebb, a látványra nagy hangsúlyt fektető, sokszor zeneszerepek bemutatásával, ugyanakkor magyar nyelvű színházként erősíteni igyekezett a magyar nemzeti színjátszás ügyét. Júlia kezdetől figyelemmel kísérte a teátrum sorsát.⁶⁷

⁶⁵ *Nefejejts* 1860. március 18. 611. p.; *Divatcsarnok* 1860. március 13. 87.; *Nefejejts* 1861. február 24. 579. p.; *Nefejejts* 1861. március 24. 628.

⁶⁶ A Budai Népszínház alapításáról és az ünnepélyes megnyitó előadásról Kempelen Győző írt összefoglalót az 1862-ben kiadott Népszínházi Évkönyvben.

⁶⁷ *Pukánszky Kádár Jolán*: A Budai Népszínház története. Bp., 1978. 116.; *Nefejejts* 1861. október 26. 456.

Támogatta Blaha Lujzát,⁶⁸ Szerdahelyi Kálmánt,⁶⁹ 1862 júliusában 2000 forintot adományozott a színház segélyezésére.⁷⁰

Először, immár hivatásos színésznőként való fellépése 1863. február 3-án történt. Gróf Pálffy Móric, miután megkísérelte lebeszélni szándékáról, a Pest-Budai rendőr-igazgatóság által lefoglaltatta színházi plakátjait. Batthyány Artúr is aggódott családi nevük színpadon való meghurcolásától.⁷¹ Batthyányné végül Budai Júlia néven lépett fel. Arisztokrataként, s idegen származása dacára a magyar ügy szószólójaként fellépése sikert aratott. Néhány fővárosi szereplést követően országos körútra indult, majd visszatérve újabb fellépéseket vállalt. Valamennyi előadás bevételét jótékony célra ajánlották fel. Ezek közül kiemelkedtek a Kisfaludy Társaság, valamint a székesfehérvári középkori bazilika feltárási javára történt adakozások. Emellett nyílt titok volt, hogy az előadások hasznából a magyar emigrációt is támogatták.⁷² Budán történt utolsó két szereplése – április 21. és 22. – is e célt szolgálta. Irányi Dánielnek Kossuth Lajoshoz írt 1863. május 10-i levele említi is ezen előadások célját.⁷³ Júlia a későbbiek során is kapcsolatban volt a magyar emigráció tagjaival, illetve annak ügyével.

A grófnő 1863. május 1-jén⁷⁴ indult Párizsba Molnár György társaságában, hivatalosan azért, hogy a Népszínház számára új darabokat hozzanak, megfigyeljék a francia színházi technikát, s ő színi tanulmányokat folytasson. Ha volt is szándéka hazatérni, csak rövid időre bukkant fel, életét ettől kezdve a francia fővárosban élte. Vidats János ajánlólevele kíséretében nem sokkal Párizsba érkezése után felvette a kapcsolatot az emigránsként ott élő Irányi Dániellel, majd rajta keresztül a Turinban élő Kossuth Lajossal és felajánlotta szolgálatait az emigráció számára, ugyanakkor Kossuth, s az általa ismert – Napóleon herceggént emlegetett – Jerôme Napóleon⁷⁵ támogatását kérte franciaországi színházi működéséhez. Célja az volt, hogy Kossuth levelével felverte a kihallgatást kapjon a francia udvarban. A magyar ügynek is szolgálni akart, de saját színészi ambíciói is vezérelték. Az események alakulásába azonban mások is igyekeztek beleavatkozni, olyanok, akiknek nem tetszett a grófnő magánakciója. Kiss Miklós ezredes, Klapkához írt levelében, sajnálkozva jegyzi meg, hogy a tábornok – akit ezek szerint szintén megkeresett a grófnő – ugyancsak támogatja az audienciára vonatkozó óhaját. Kiss elég sommásan fogalmaz, nem bízik Júliában, locsogónak és nagyotmondónak tartja, s eleve gyanús a szemében származása és életmódja miatt. Mindez persze azért baj, mert politikai szerepre is áhítozik. Kiss véleménye

⁶⁸ Blaha Lujzát Apraxin Júlia színházi ruhákkal is ellátta, segítette. *Molnár Gy.*: i. m. II. 345.

⁶⁹ *Divatcsarnok* 1862. január 21. 47.

⁷⁰ *Családi Kör* 1862. július 20. 457–459.

⁷¹ MNL OL D 191 M. Kir. Helytartótanácsi elnökségi iratok 1483/1863. 1863. január 29.

⁷² *Molnár Gy.*: i. m. II. 354–355.

⁷³ MNL OL Kossuth iratok No. 3913. Közli C. Barna: i. m. 185–186.

⁷⁴ *Molnár Gy.*: i. m. II. 356.

⁷⁵ A Jerôme hercegnek, Napóleon hercegnek is nevezett Jerôme-Napóleon Bonapartéról van szó (1822–1891) I. Napóleon unokaöccse, Jerôme Bonaparte fia, III. Napóleon unokatestvére. A francia–oros diplomáciai kapcsolatokkal foglalkozott, a magyar emigrációval is kapcsolatot tartott.



10. kép – Apraxin Júlia Phaedra szerepében, Párizs 1863–64 (OSZK Színháztörténeti tár KA 3567/1.)

A róla készült tudósítások közéleti tevékenységének sokszínűbbé válásával párhuzamosan változtak. Kezdetben – különösen arisztokrata körökben lezajlott események, jótékonyági rendezvények kapcsán – férjezett nevét használják leggyakrabban, s ekkor még az adakozó, intelligens, műkedvelő társasági hölgy alakja dominál a tudósításokban. Ahogy egyre aktívabb lesz, de még az illem keretein belül, kezd felbukkanni kettős neve is: Batthyány-Apraxin grófnő/grófné.

Idegen származását éppen pozitív kijelentésekben teszik szóvá, tudniillik hogy bár nem magyar, mégis igazi honleány. Bemutatása során gyakran összekapcsolódik a jótékony honleány, a színésznő és az író, a felvilágosult szemléletű grófnő alakja.⁸⁰ Fontos, hogy olyan személyként tudósítanak róla, akit egyéb tevékenységei mellett már pusztán írásaiból is ismerhetnek az emberek. Bár bírálták ugyan, mégis előfordult,

⁸⁰ *Családi Kör* 1861. március 31. 201–202.

hogy azért mentesült a kritikától, mert a legkiemelkedőbb tulajdonsága – hazaszeretete – mindent felülírt.⁸¹

A színpadi szereplésével és tanulásával kapcsolatos leírások jelentős része szóba hozza, hogy igen kitartó és elszánt. A nagy eredmények eléréséhez szükséges lelkesedés és kitartás jellemezte. Kánya Emília így ír róla: „Ilyen túl élénk természetek viszik talán előbbre jó feltételeiket és eszméiket és hatnak buzdítólag környezetükre.”⁸² Nagy terveket dédelgető, energikus személyiség volt, aki azonban céljai eléréséhez nem mindig a hagyományos utat választotta.

Nagyfokú tudatossággal és egészséges ösztönrel kezelte a hírnév eszközeit. Tisztában volt a külsőségek jelentőségével. A színpadra lépést a magyar ügy jegyében igyekezett „szalonképessé” tenni. Ugyanakkor a magyarul tanulás, s hogy az általa kevésbé beszélt nyelven színdarabrészeleteket, majd egész darabokat képes volt megtanulni és előadni komoly teljesítménynek tekinthető, akárcsak jelentős adakozásai. Nem érdemtelenül irányult rá a figyelem, hosszú távon azonban nem tekinthetjük sikeresnek és megítélésében társadalmi helyzete mellett ez is közrejátszott.

Az Apraxin Júlia-féle magatartás mégis mély nyomokat hagyott kortársaiban, foglalkoztatta a közvéleményt, évekkel később is hatott.⁸³ A nők számára lehetett elrettentő példa vagy éppen vágyott kísérlet. Júlia jól kezelte a korabeli média adta lehetőségeket, s valóban feltűnni vágyott, ám a hírnevet a színjátszás és az irodalom terén elért eredményekkel szerezte volna kivívni.

Elégedetlen volt, mivel a társadalmi helyzetéből adódó előnyök nem ellensúlyozták számára a kötöttségek sorát, és személyisége is a normaszegés felé sodorta. Kérdés, hogy „kísérletének” mi volt a gyenge pontja. Esetében nemcsak egy társadalmi típus, a tevékenykedő, a magát hasznossá tenni akaró arisztokrata, de egy ma is létező embertípus rövid sikerét és kudarcát láthatjuk.

A jobb/értelmesebb élet vágya indokolt volt, azonban higgadt, tervszerű működésre nem volt alkalmas hosszú távon, bár hatalmas erőket tudott mozgósítani, ami hasznára vált az általa felkarolt ügyeknek.

Az arisztokrácia szerepét is másként képzelte, nagyjából saját egyéni életének igyekezetét kérte számon társain. A házasságról való gondolkodása ugyancsak eltért a megszokottól: olyan embert szeretett volna maga mellé, akit szeretni és becsülni tud. Ezeket a véleményeket és érzelmeket nem visszafogottan élte meg, s nem is így kommunikálta. A normakövetéssel való szakításra nemcsak a hírnév és az értelmes élet keresése vitte rá, de érzelmileg sem érezte jól magát közegében, magánemberi viszonylatai is a váltás felé sodorták.

⁸¹ *Családi Kör* 1861. március 31. 201–203.

⁸² *Kánya E.*: i. m. 185.

⁸³ A közelmúltban is felbukkan a neve, érdekes összehasonlításban a jelen sztárjaival, rosszabb esetben „celebjeivel” feltéve a kérdést, hogy az első magyar sztárt, vagy a „protocelbek” egyikét üdvözölhetjük-e benne. Mátay Mónika: Egy nődandy karrierje: képek Batthyány Apraxin Júlia életéből. http://www.mediakutato.hu/cikk/2009_04_tel/06_dandy_batthyany_apraxin_julia/01.html. (A letöltés dátuma: 2012. augusztus 7.); Kékvér celeb a XIX. századból? http://hvg.hu/sorkoveto/20100108_mediakutato_Batthyany_Apraxin_Julia. (A letöltés dátuma: 2012. augusztus 7.)

Nőként igényt tartott arra, hogy saját magáért is becsüljék, ugyanakkor elismerte – legalábbis szavakban – az anya és feleség tanító, nevelő kötelezettségeit, segítő funkcióját, háttérszerepét. Természetesen az arisztokrata nők kevésbé voltak alárendelve, mint például egy szerény polgári család nőtagjai, de viszonylag nagyobb szabadságuk ellenére azért itt is a klasszikus női szerep volt az uralkodó. Hogy „beleártotta magát” a politikába nem annyira különös, mivel a korszak számos arisztokrata asszonya, ha nem is szónoklataival és írásaival, de tetteivel politizált. Igaz nem az első vonalban. Júlia közzétett programjával itt is a háttérszerepből akart kilépni.

E rópke 3-4 év alatt jótékonykodott, többé-kevésbé megtanult magyarul, írt négy regényt és több novellát, szerepet tanult, lapot szerkesztett. Feltehetőleg e nagy lendület mögött az a sürgető igény állt, hogy minél hamarabb birtokolhassa azt a másik életet, amelynek kulcseleme volt az intellektuális (írói, művészi) teljesítmény. Arisztokrata életét így tudta volna lecserélni a szellemi arisztokrata létre. Gondolatmenetéből hiányzott arra a kérdésre a válasz, hogy mi lesz a családjával, ha életmódot változtat. A felgyorsuló események nem tették lehetővé, hogy ügyes kompromisszumos megoldás jöjjön létre, de erre alkalmatlan is volt, így szükségszerű következmény, hogy a váltással elveszítette hozzátartozóit. Nem irányította az eseményeket, hanem hagyta magát sodorni az őt körülvevő hatások által. A lelkesedés kulcsszó ezen az életúton. Az érdeklődését kiváltó ügyekben élére is tudott állni a történéseknek, de érzelmei, lelkesedése túlzottan befolyásolták. Az sem közömbös persze, hogy eredményessége igazolhatta volna életmódváltásának jogosságát. Hamis biztonságérzete helyzetéből adódott, hiszen neveltetése nem arra készítette fel, hogy megélhetésén kelljen törnie a fejét, s nem is arra, hogy rendszeres munkával töltse a napjait. Iskolázása, képzése nem volt alapos, e hiányt ő maga igyekezett pótolni.

Írásaiban, életstílusában egyfolytában hadakozik az arisztokrata képpel, értelmiségekkel barátkozik, megközelíthető személyiség, igényt tart a világgal való kapcsolatra; mégis addig élvez csupán védettséget, míg saját közege magában tartja. Ennek ellenére valamennyire mégiscsak sikerült meghaladnia társadalmi beágyazottságát. Talán ha igazán kiugró tehetsége lett volna valamely művészeti ághoz, akkor tudta volna sikeresen végrehajtani az „átlépést”, így a legjobb megoldás volt visszatérni.

Mégis tanulságos e részéről sok energiát, valódi elszárást kívánó kísérlet: megpróbálni összeegyeztetni az értelmiségiművészi létet és a „comme il faut” társasági dáma szerepét. Egy ideig sikerült is, ám amikor a műkedvelőből igazi művészé akart válni, már kettévált az út. Cselekedeteinek igazolásául hazaszeretetét hívta segítségül, ám ő maga is tisztában volt a maga útját járó, az általános vélekedéseket bíráló, a társadalmi helyzetétől eltérő viselkedésű, s a hagyományos női szerepnél aktívabb magatartást tanúsító asszony sorsának nehézségeivel. Magánéleti botrányt – feltéve, ha illendően kezeli – megúszhatott volna, de színpadra állni, saját körét nyíltan bírálni, anélkül, hogy átütő tehetség mutatkozott volna tevékenységében, tartósan nem lehetett. E hadjáratához nem volt elég muníció. A hazafiságra való hivatkozás is csak a kívülállók, az utca embere szemében védte meg.



11. kép – Apraxin Júlia 1870 körül
(MNM Történeti Fényképtár, Lsz. 74-304.)

Csonkán maradt életútnak tűnik pályája, amelyet éppen csak megkezdett. A kitartás és több éven át tartó ténykedés igazolhatta volna igyekezetét. Hogy ez nem valósult meg, abban személyes és családi körülményei is közrejátszottak, de lelki alkata is. Figyelme gyorsan irányult más tárgyak felé. Egyéni sikerességétől mégis elválasztva kell szemlélni a képviselt ügyeket, amelyeknek használt a működése. Ily módon részévé vált a történelem azon szeletének, amelyet érintett a sorsa, munkája. Erőfeszítéseit, eredményeitől függetlenül, a társadalom jobban értékelte volna, ha magánélete és pályájának „érdekessége” – még ha valóban egyik kulcsa is színes egyénisége – nem terelte volna el a figyelmet azokról az eredményekről, amelyeket a köz érdekében elért a színjátszás támogatása és a magyar nyelv népszerűsítése terén. Ugyanazért egyesek lelkesedtek érte, mások fanyalogtak, s kevésbé értékelték. Mi utólag talán már meg tudjuk tenni, hogy együtt látva mindazt, amit a kortársak csak részleteiben, emberi gyarlóságai ellenére – és mellett – lássuk pozitív, előrevívő szerepét is.